

ОСНОВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ У НІМЕЧЧИНІ

В. Є. ШТИФУРАК

Модель соціальної політики Німеччини, започаткована ще у XIX ст. канцлером Отто фон Бісмарком, у ході історичного розвитку зазнавала змін. У 90-х роках XX ст. соціальна політика Німеччини зазнала трансформацій напрямку реалізації стратегічної державної концепції «глибокого викорінення структурних проблем». Такий крок був зумовлений наступними чинниками: об'єднанням Східної і Західної Німеччини; високим рівнем безробіття; старінням населення країни; зростанням чисельності мігрантів; реалізацією економічного курсу Рейгана-Тетчер, спрямованого на лібералізацію світової торгівлі та мінімізацію соціальних видатків [1, с. 231-232].

Трансформаційний процес, що здійснюється в об'єднаній Німеччині, із самого початку привернув пильну увагу соціологів, політиків, психологів, причому не тільки німецьких. Пояснюється це тим, що на німецькій землі вперше впритул зіткнулися соціалізм і капіталізм, Східна і Західна Європа. Результати цього зіткнення, його успіх і невдачі багато в чому визначили стратегію будівництва майбутнього європейського дому, відносини між країнами, що належали раніше до двох ворогуючих таборів. Особливе місце в сучасних дослідженнях, що супроводжують трансформацію німецького суспільства, займають дослідження молоді об'єднаної Німеччини. Проте, подібні дослідження завжди викликали значний інтерес тому що тільки молодь зможе повністю адаптуватися до умов життя в новоствореній країні. Разом з тим молодь стикається з великою кількістю соціальних проблем, які не турбують іншу частину населення Німеччини, незалежно від місця проживання: отримання освіти, придбання житла, влаштування на роботу, створення власної сім'ї, виховання дітей тощо. Соціальні проблеми молоді зумовлюють потребу вирішення їх різними шляхами, формами та методами, в тому числі, засобами соціальної та соціально-педагогічної роботи.

Окреслені проблеми є багатограними і розглядались вітчизняними і зарубіжними дослідниками під різним кутом. У численних працях українських і зарубіжних учених більшою чи меншою мірою висвітлена проблематика організації системи соціального захисту та соціальної роботи у Німеччині, а саме: основні напрямки соціального захисту молоді (І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, О. Козлов, А. Кудряченко, І. Мигович, Т. Семигіна, С. Хлєбїк, П. Бур, Л. Лейсерінг, Р. Мертен); діяльність соціальних служб та особливості надання соціальної допомоги дітям, підліткам, молоді та їх сім'ям (Л. Завацька, С. Грищенко, І. Зверева, О. Горшкова, Л. Коваль, Р. Корнюшина, У. Лоренц, Ф. Мустаєва, Т. Альгемейнер, Г. Бакер, Р. Біспінк, В. Клаве, К. Гофманн); професійна підготовка соціальних працівників і педагогів у вищих навчальних закладах (Ф. Мустаєва, В. Поліщук, О. Пришляк, Т. Семигіна) та ін.

Аналіз наукових досліджень щодо особливостей соціальної роботи з молоддю у Німеччині, безумовно сприяє кращому розумінню зарубіжного досвіду у цій сфері та визначенню шляхів щодо можливостей його використання в Україні. Визначені проблеми є спільними як для України, так і для Німеччини, що зумовлює актуальність обраної проблеми дослідження.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз напрямків соціально-педагогічної роботи з різними категоріями молоді у Німеччині.

Сучасна Німеччина має трирівневу політичну структуру, кожен рівень якої – федеральний (центральный уряд), землі та муніципалітети відрізняється своєю законодавчою, фіскальною та адміністративною владою. Тому адміністрування соціальної політики і соціально-педагогічної діяльності є відображенням політичної системи в країні. Так, реалізацію соціальних програм регулює федеральне законодавство, що ухвалюється парламентом і тому ці програми вважають уніфікованими, контроль за їх виконанням здійснюють державні урядові структури. Разом тим, у другій палаті федерального парламенту важливу роль відіграють землі, а також Конституційний Суд, який активно втручається в питання соціальної політики. У землях функціонують власні законодавчі органи, які ухвалюють соціальні проекти. Муніципалітети відповідають за надання індивідуальних соціальних послуг, фінансування місцевої інфраструктури, програми адресної соціальної допомоги [1, с. 231-232].

На сучасному етапі соціальна політика у Німеччині базується на таких основних принципах: соціальне страхування; соціальна допомога; соціальне забезпечення; соціальне обслуговування та догляд. Соціальна політика Німеччини визнана однією з найбільш ефективних серед країн

Європейського Союзу завдяки успішному функціонуванню соціальної та соціально-педагогічної діяльності на місцях. На думку дослідників, сутність соціально-педагогічної діяльності полягає: у педагогічній допомозі в певних соціальних умовах, ситуаціях (Ф. Дістервег); в інтеграції виховних сил суспільства з метою підвищення культурного рівня народу (П. Наторп); у подоланні конфліктів, що виникають у процесі соціалізації, і спрямовані на зміну індивідуума, розширення його когнітивних, емоційних та психомоторних здібностей, а також усунення причин, що лежать в основі цих конфліктів (К. Молленгауер); у реалізації соціальної справедливості в суспільстві (Г. Тірш); у подоланні проблем інтеграції людей різного віку, соціальних ситуацій та контекстів (Л. Бьоніш); в актуалізації самопомогти, спонуканні клієнтів самим допомагати собі (Й. Шілінг) [1, с. 238-239].

Оскільки сьогодні соціальна та соціально-педагогічна діяльність у Німеччині здійснюється на трьох рівнях: державному, регіональному та місцевому, то для з'ясування соціальних проблем, що існують у німецькому суспільстві досить популярними є соціологічні дослідження.

Однією із центральних тем у соціології, у результаті проведених у Німеччині наприкінці ХХ століття досліджень, був аналіз психосоціальних змін, що відбуваються з дітьми й підлітками під час їхнього дорослішання, наприклад, таких як: перші романтичні відносини або перший досвід професійної діяльності; початок самостійного життя поза рідним домом; вступ у шлюб. Подібні дослідження проводяться, як правило, за декількома напрямками: психосоціальні зміни розглядаються як результат негативного особистого досвіду підлітка (хвороба, розлучення батьків, безробіття); як результат розвитку особливостей особистості підлітка (переконаність у власній значимості, політичні переконання); як результат внутрішньосімейного досвіду підлітка (економічні складності, внутрішньосімейні конфлікти, відносини дітей і батьків, соціальний капітал), а також як результат відносин з однолітками (членство в угрупованні, проведення вільного часу) [2].

Одержання освіти, вибір професії, професійна підготовка й початок трудової діяльності – всі ці події безпосередньо впливають на все наступне життя людини. Саме тому ці життєві аспекти є традиційною сферою інтересів багатьох соціологів, зокрема, Клауса Хуррельманна – професора соціології Університету Білефельда, одного з найавторитетніших в Німеччині вчених, які займаються дослідженням поглядів на життя сучасної німецької молоді та їх реальної життєвої ситуації. Подібні дослідження у Німеччині проводяться з 1953 р. кожні 4 роки на замовлення нафтового концерну Shell. Команда вчених, очолювана професором-соціологом Клаусом Хуррельманном, на початку 2006 р. провела опитування більш 2 500 молодих людей у віці від 12 до 25 років.

За результатами дослідження було з'ясовано, що 69% молодих людей бояться безробіття. Лише 57% учнів гімназій і лише 38% учнів середніх шкіл дивляться в майбутнє зі спокійною впевненістю. У часи загальної нестабільності все більшого значення набуває сім'я. Серед молоді у віці від 18 до 21 років три чверті ще живуть удома. 71% хотіли б виховувати своїх дітей так, як це робили їхні батьки. В економічно нестабільні часи сім'я дає впевненість, соціальну опору і емоційну підтримку. 72% переконані, що потрібна родина, щоб жити по-справжньому щасливо. Однак економічний тиск і страх перед майбутнім утримують багатьох від рішення заснувати власну сім'ю. При цьому також відіграє роль, що дівчатка обігнали хлопчиків у питанні освіти. Хоча багато молодих жінок і хочуть мати дітей, однак при цьому вони усвідомлюють, що сім'я і професійний успіх поєднуються з працею. За оцінками цього соціологічного дослідження, 10-15% молодих відчувають сильні навантаження. Ті, хто не може впоратися з проблемами, набувають психічно захворює, звертаються до наркотиків або вчиняють насильство.

Однією з центральних тем дослідження є «Молодь в старіючому суспільстві». При цьому молоді люди відчувають повагу до заслуг старшого покоління. «Ми бачимо покоління, яке відповідає очікуванням суспільства в плані відповідальності, працездатності і ставлення до родини», – такий підсумок авторів дослідження [3]. Отже, з огляду на проведене соціологічне дослідження, у статті найбільшу увагу приділено напрямам соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями, безробітною молоддю та молоддю, що потрапила у складну життєву ситуацію.

Відповідно до результатів соціологічних та інших досліджень планується діяльність різних державних соціальних структур, благодійних організацій та спілок, окремі з яких підпорядковані релігійним конфесіям. Відповідальними за соціальні послуги є організації соціального управління та допомоги, котрі є конкретними розподільвачами соціальних благ серед громадян та приймають спільно з місцевими органами (окрім незалежних благодійних структур) рішення стосовно форм та розмірів здійснюваної допомоги. Організаційна структура соціальних служб та організацій є децентралізованою [1, с. 238-239].

Класичними сферами діяльності соціального педагога, безпосередньо з означеними категоріями молоді у вирішенні її соціальних проблем, є такі: робота у відповідних соціальних службах; робота з молодими емігрантами та допомога біженцям; соціальна педагогіка на підприємствах (навчання молодих людей без відриву від виробництва та підвищення їх кваліфікації); догляд за молодими людьми з фізичними вадами, розумово відсталими та душевнохворими; консультування молоді, що є залежною від алкогольних та наркотичних речовин; підліткова та молодіжна освіта; консультування молоді сім'ї та робота з нею; педагогіка дозвілля; соціально-педагогічна допомога молодій сім'ї; допомога молоді, її інформування та консультування; консультування вагітних жінок, котрі потрапили у конфліктну ситуацію; соціокультурна анімація; соціально-педагогічна робота за місцем проживання; консультування молоді, що має борги [4]. Зусилля професійних соціальних працівників і соціальних педагогів у Німеччині спрямовані не стільки на ліквідацію, скільки на виявлення причини потенційних проблем та надання допомоги молоді щодо їх попередження. Для цього при соціальній службі створена Рада з координації функцій, котра ефективно узгоджує діяльність всіх соціальних структур Німеччини.

Особливим інститутом у Німеччині є загальні соціальні служби, які утворюються у громаді. У завдання загальних служб входить з'ясування причин складної ситуації, що склалась в сім'ї, інформування про можливості надання профілактичної допомоги при усуненні (або запобіганні), наприклад, міжособистісних конфліктів. У вирішенні проблем і завдань загальних соціальних служб беруть участь соціальні працівники, або соціальні педагоги, до функцій яких уходять: інформування, консультування, аналіз і оцінка ситуації, надання безпосередньої допомоги. Вони використовують методи індивідуальної, соціально-групової допомоги і різні прийоми соціальної терапії. На практиці загальні соціальні служби в багатьох землях країни організаційно взаємопов'язані з іншими спеціальними соціальними службами (бюро допомоги молоді, відділом соціального забезпечення, охороною здоров'я). Але, крім того, існують і самостійні в організаційному відношенні загальні соціальні служби. Разом із загальними соціальними службами в Німеччині велику роль у соціальній сфері відіграють особливі або спеціальні служби соціальної допомоги. Як правило, їх завдання обмежені визначеним колом проблем, і створюються вони нерідко у зв'язку із запитами клієнтів.

У Німеччині існують три види спеціальних соціальних служб: створені усередині загальних соціальних служб як результат або реакція на потребу, яка виникла в районі; що діють за межами загальних служб для вирішення особливих проблем у місті або сільській місцевості; не зв'язані за своїми завданнями із загальними соціальними службами. До таких організацій належать соціальні служби на підприємствах, в армії, сільській лікарні, що не пов'язані з місцевими органами соціального управління [5, с. 185-186].

Основу молодіжної політики у ФРН складають спеціальні програми, розраховані на різні строки реалізації. Такі програми розробляються на ґрунтовній науково-методичній базі. Слід відмітити, що у Німеччині існує понад 200 наукових центрів, організацій і закладів, що займаються дослідженням різноманітних проблем молоді, діє великий науковий центр – Німецький інститут молоді (Мюнхен), регулярно видаються численні збірники на зразок «Повідомлення про стан молоді» та інші матеріали. Безпосередньо реалізацією молодіжної політики займаються спеціальні державні установи. Ще в 1957 р. тут організовано Федеральне міністерство у справах молоді, сім'ї, жінок та охорони здоров'я. Воно координує діяльність усіх установ, соціальних служб, які займаються проблемами молоді, видає спеціальні збірники «Повідомлення про стан молоді», розпоряджається коштами, виділеними державою на здійснення молодіжних програм тощо [6, с. 271].

Галузь молодіжної політики в Німеччині укладає власну історію розвитку: закон «Про допомогу дітям і молоді», прийнятий 26 червня 1990 (із змінами від 07.05.1993 року та 15.12.1995 року), прийшов на зміну закону «Про благодійну допомогу молоді», основа якого була взята із закону 1922 року. Особливість закону – його виражена спрямованість на вирішення питань соціального благополуччя молодого населення держави. До того ж, закон направлений не на виховання і освіту, а на соціальне благополуччя в процесі інтеграції молодої людини в сучасне суспільство. Соціальна допомога і підтримка дітей та молоді виділена в ньому як необхідна умова, яка забезпечується країною у випадках, коли людина потребує такої допомоги. Молода людина спочатку зобов'язана бути ситою, одягненою, мати прийнятні житлово-побутові умови, а в разі появи гострих соціальних проблем могла розраховувати на допомогу з боку держави [7].

Дитяча та молодіжна політика Німеччини спрямована підтримку молодих людей у їх розвитку в самостійну особистість шляхом розкриття їх соціальних здібностей, захисту і допомоги соціально

нужденним. Особливе значення надається участі молодих людей в молодіжній роботі. Її зміст визначається і втілюється за участю молодих людей. Їхні потреби та інтереси стоять в центрі різноманітних форм роботи і організації. При цьому молодіжна робота повинна внести вклад в індивідуальну самореалізацію, більшу свободу і справедливість, розвиваючи й зміцнюючи волю і здатність до участі молодих людей у державному й громадському житті.

Держава піклується про розвиток дітей, молоді та їхніх сімей, застосовуючи заходи щодо захисту їхніх інтересів, надаючи соціальну допомогу і пропонуючи добровільну участь у тих чи інших заходах. З 1 квітня 2003р. вступили в силу багато нових положень про захист інтересів молоді.

Велику фінансову підтримку сьогодні в Німеччині має сім'я. Для підвищення народжуваності з 2007 року замість допомоги на виховання було запроваджено так звану «батьківську допомогу», яка фінансується з бюджету і розмір якої залежить від рівня доходів сім'ї. Її може одержувати мати або батько залежно від того, хто бере перерву у роботі протягом 1 року. Розмір такої допомоги становить 67 відсотків від останньої заробітної плати з визначенням податків й відрахувань, але не менше 300 і не більше 1800 євро. Така «батьківська допомога» продовжується ще на два місяця, якщо інший член подружжя погодиться призупинити свою зайнятість. Отже, у батьків з'являється є можливість повноцінно виховувати свою дитину. Поряд з цим була розбудована система догляду за дітьми. Сьогодні, як і в минулому, починаючи з трьох років, діти мають право на місце в дитячому садку. Проте, до 2013 року будуть створені 750 000 місць для дітей до трьох років у яслах, тобто яслами буде забезпечена третина всіх дітей Німеччини. У цій країні існує також допомога на дітей, розмір якої складає 154 євро на місяць, а починаючи з четвертої дитини – 179 євро, аж до досягнення нею 18-річного віку. Молоді родини мають також право на звільнення від роботи з метою виховання дитини до досягнення нею трирічного віку. А також молода сім'я має право на неповний робочий день, якщо цьому дозволяють умови праці на підприємстві [5, с. 170-189].

Закони, урядова політика та соціальні програми Німеччини дають рівні можливості громадянам для їх самореалізації. Соціальна підтримка, соціальний захист людей, в цілому соціальна робота визначаються соціальною політикою держави як певною орієнтацією і системою заходів з оптимізації соціального розвитку суспільства, відносин між соціальними та іншими групами, створенню тих чи інших умов для задоволення життєвих потреб їх представників. На соціально-політичному рівні, разом з партіями, німецьким союзом захисту дітей, іншими громадськими і ініціативними організаціями, мобілізуються всі сили для поліпшення життєвих умов молоді. Управління у справах молоді регулює питання опікунства. Офіційна (службова) допомога дітям і підліткам оптимізує можливість вирішення конфліктів матерів та батьків, наприклад, якщо при розлученнях постають проблеми щодо нових батьківських ролей і прав.

Співпраця влади та неурядових організацій існує на всіх трьох рівнях реалізації молодіжної політики. За неурядовими організаціями визнається важлива роль, тому що вони працюють у тісному контакті з молоддю, сприяючи соціальному згуртуванню. Організації, що беруть участь у здійсненні молодіжної політики, займаються лобіюванням інтересів власних членів (переважно – представників молодіжних груп) на всіх щаблях влади, тобто представлення інтересів йде «знизу вгору». Німецька держава в тісному співробітництві з молодим поколінням і суспільством в цілому домагається реалізації програм сприяння працевлаштуванню, соціальній адаптації, формування здорового способу життя молоді та розвитку системи соціальних служб та клубів для дітей та підлітків. До прикладу, *Internationaler Bund* (Інтернаціональний Союз (ІВ)) – одне з найбільших офіційно зареєстрованих некомерційних німецьких об'єднань з розгалуженою мережею неурядових організацій і представництв, що надають послуги в галузі підтримки молоді, у соціальній сфері і у сфері освіти. Організація незалежна від політичних і релігійних течій. Тут працює майже 10 000 співробітників по всій країні, функціонує близько 700 дочірніх установ і філій в 300 населених пунктах. Інтернаціональний Союз був заснований у 1949 році. Завдання і мета Інтернаціонального Союзу (ІВ), це, насамперед, турбота про осіб, які потребують соціально-педагогічної допомоги; навчання, підтримка та надання навчальних послуг; встановлення контактів у різних країнах, щоб допомогти та підтримати молодих людей та осіб, що потребують цієї допомоги. Проекти забезпечення зайнятості і професійного навчання, що проводить ІВ, допомагають безробітним молодим людям знайти своє місце на ринку праці або знов повернутися до нього. Молоді безробітні, що живуть у важких умовах, одержують цілеспрямовану підтримку, а саме: вони отримують нові знання і навички, вчать часто в рамках виробничої практики виконувати різні замовлення. Для суспільних ініціатив, організацій і держави, як працедавця, співпраця з ІВ щодо забезпечення зайнятості і кваліфікації молодих людей, яку шукають роботу, становить

особливий інтерес: може бути задоволений попит в необхідній і корисній роботі, для оплати якої немає достатніх засобів. Людям, що шукають роботу подібні проекти забезпечують особисте визнання, суспільну участь і професійну перспективу.

Соціально-педагогічними формами роботи з молодими безробітними є наступні: проекти забезпечення зайнятості, тренінги і теоретичне та практичне професійне навчання, організація співпраці, участь і створення професійної перспективи для безробітних людей [8]. Федеральне об'єднання «Культурне виховання молоді» являє собою асоціацію з 48 спеціалізованих спілок, що діють по всій країні і в чиїх заходах щорічно беруть участь понад 12 млн. молодих людей. Завдяки більш ніж 100 000 проектам, конкурсам, творчим майстерням, зустрічам, семінарам та конференціям, організованих у своїх підшефних спеціалізованими спілками, проводиться культурно-виховна робота з дітьми та молоддю на міжнародному, національному та регіональному рівнях.

У травні 1990 р. був прийнятий закон «Про профілактику дитячої і юнацької злочинності». Основні положення закону: усвідомлено враховують різні сімейні обставини і різноманіття життєвого устрою, як, наприклад, розлучення і всілякі інші негаразди; відмінене втручання в правопорядок; підкреслюється перевага амбулаторної допомоги дітям і підліткам; звертається увага на сімейну орієнтацію; збір, накопичення, використання і передача іншим особам інформації можлива тільки з відома сім'ї. Робота в галузі дитячо-юнацької допомоги, а також з профілактики дитячої і підліткової злочинності, а разом з нею і робота з батьками проводиться у відповідних соціальних організаціях різними професійними групами, а саме, соціальними працівниками, соціальними педагогами, психологами, педагогами, соціологами, а також частково вихователями, лікарями і юристами. Соціальні працівники і соціальні педагоги, які використовують комплексні методи роботи, є найсильнішою професійною групою. Поряд із традиційною роботою з попередження дитячої і підліткової злочинності, яка тільки тоді активізується, коли проблеми загострюються, все більшого успіху досягає профілактична, превентивна робота.

Соціальні проблеми молоді зумовлюють потребу вирішення їх певними формами соціальної та соціально-педагогічної роботи. Досвід Німеччини свідчить про можливість вирішення низки соціальних та соціально-педагогічних проблем завдяки цілеспрямованій соціальній політиці та ефективним засобам реалізації її на місцях. Державна політика Німеччини успішно реалізує свої завдання в соціальній та молодіжній роботі, створюючи умови для патріотичного і духовно-морального виховання, інтелектуального, творчого та фізичного розвитку молоді, реалізації її науково-технічного та творчого потенціалу, підтримки діяльності молодіжних та дитячих громадських об'єднань. У зв'язку з цим у німецькій молоді формується активна життєва позиція, готовність до участі в суспільно-політичному житті країни і державної діяльності. Тісна співпраця державних соціальних служб та неурядових молодіжних організацій свідчить, що відповідно до проблем окремої категорії молоді застосовуються ефективні форми соціальної та соціально-педагогічної роботи.

Перспективами подальших розвідок може стати більш широкий аналіз діяльності як державних соціальних служб, так і неурядових молодіжних організацій, які працюють з окремими категоріями молоді.

Список використаної літератури

1. Соціальна робота : підручник / [В. А. Поліщук, О. П. Бартош-Пічкара, Н. М. Горішна, Г. В. Лещук, О. Ю. Пришляк ; за ред. Н. Г. Ничкало]. – Тернопіль : ВАТ «ТВПК «Збруч», 2010. – 330 с.
2. Козлов А. А. Социальная работа за рубежом / А. А. Козлов. – М., 1996, С. 56-58.
3. Штихт К. Прагматичное поколение в состоянии стресса – интервью с Каусом Хурельманом [Електронний ресурс] / Кристина Штихт. – Режим доступу : <http://www.goethe.de/ges/soz/dos/jug/ru1795468.htm>. – Доступний від 10.11.2012.
4. Merten R. Autonomie der Sozialen Arbeit. Zur Funktionsbestimmung als Disziplin und Profession / Merten R. – Beltz : Verlag Juventa, 2002. – 190 S.
5. Капська А. Й. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. / А. Й. Капська, Л. М. Завацька, С. В. Грищенко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 248 с.
6. Головатий М. Ф. Соціологія молоді : курс лекцій / Микола Федорович Головатий – К. : МАУП, 2006. – [2-ге вид. переробл. і допов.]. – 304 с.
7. Молодіжна політика у Німеччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://trendpolicy.ru/molodezhnaja-politika-v-germanii.html>. – Назва з екрану.
8. Данченко О. Особливості організації соціально-педагогічної роботи з різними категоріями молоді: досвід неурядової організації Інтернаціонального союзу (Німеччина) / Олена Данченко // Педагогіка і психологія : Збірник наукових праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 456. – С. 79–90.